

Entre línies, llegint la desinformació. Capacitació en desinformació i verificació digital a la XBM

RESUM

En un món globalitzat i amb un gran accés a eines de comunicació, gairebé qualsevol persona pot crear i distribuir informació de forma molt senzilla. Durant els últims anys, el diàleg polític i social al voltant de la desinformació i les notícies falses ha anat en augment. Hi ha l'evidència que aquesta informació enganyosa, o totalment falsa, en un entorn digital hiperconnectat té uns efectes devastadors en el benestar de les persones i els drets humans.

Al llarg del temps, les biblioteques públiques sent fidels a la seva essència, com agents de proximitat garants de l'accés a la informació fiable i autèntica han incorporat de forma regular tallers d'alfabetització informacional, i posteriorment, atenent les noves necessitats per abordar la bretxa digital, han ofert tallers d'alfabetització digital. Ara bé, la situació actual fa necessària que es prenguin mesures per oferir oportunitats d'aprenentatge en alfabetització mediàtica com a part important de la solució.

Aquesta comunicació es centra en una iniciativa per a potenciar el coneixement de les i dels professionals de la Xarxa de les Biblioteques Municipals (XBM) en el marc d'una comunitat XBM dirigida i conduïda per un equip d'experts en comunicació i informació que pretén compartir experiències i testejar maneres efectives per arribar a la ciutadania en general i, de forma especial, a grups d'usuaris desfavorits, a usuaris potencials que normalment no estarien motivats en una formació en alfabetització mediàtica, o evitar la creença dels usuaris amb excés de confiança en les seves habilitats.

Aquesta comunicació presenta la metodologia, recursos, experiències i aprenentatges de les dues primeres edicions del projecte dels anys 2023- i 2024.

La comunicació posa en relleu l'evolució del rol del professional en l'abordatge dels nous reptes en l'accés a la informació veraç i la necessitat de ser proactius en la verificació d'informació.

L'experiència ha suposat una important contribució pel que fa a la generació de recursos i coneixement compartit entre els professionals de la XBM participants al projecte.

PARAULES CLAU

Biblioteca pública; Xarxa de Biblioteques Municipals; desinformació; alfabetització mediàtica; pensament crític

RESUMEN

En un mundo globalizado y con un gran acceso a herramientas de comunicación, prácticamente cualquier persona puede crear y distribuir información de forma muy sencilla. Durante los últimos años, el diálogo político y social alrededor de la desinformación y las noticias falsas ha ido en aumento. Existe la evidencia que esta información engañosa, o totalmente falsa, en un entorno digital hiperconectado tiene unos efectos devastadores en el bienestar de las personas y los derechos humanos.

A lo largo del tiempo, las bibliotecas públicas, siendo fieles a su esencia, como agentes de proximidad garantes del acceso a la información fiable y auténtica han incorporado de forma regular talleres de alfabetización informacional, y posteriormente, atendiendo las nuevas necesidades para abordar la brecha digital, han ofrecido talleres de alfabetización digital. Ahora bien, la situación actual hace necesaria que se tomen medidas para ofrecer oportunidades de aprendizaje en alfabetización mediática como parte importante de la solución.

Esta comunicación se centra en una iniciativa para potenciar el conocimiento de las y de los profesionales de la Red de las Bibliotecas Municipales (XBM) en el marco de una comunitatXBM dirigida y conducida por un equipo de expertos en comunicación e información que pretende compartir experiencias y testar maneras efectivas para llegar a la ciudadanía en general y, de forma especial, a grupos de usuarios desfavorecidos, a usuarios potenciales que normalmente no estarían motivados en una formación en alfabetización mediática, o evitar la creencia de los usuarios con exceso de confianza en sus habilidades.

Esta comunicación presenta la metodología, recursos, experiencias y aprendizajes de las dos primeras ediciones del proyecto de los años 2023 y 2024.

La comunicación posa de relieve la evolución del rol del profesional en el abordaje de los nuevos retos en el acceso a la información veraz y la necesidad de ser proactivos en la verificación de información.

La experiencia ha supuesto una importante contribución en cuanto a la generación de recursos y conocimiento compartido entre los profesionales de la XBM participantes en el proyecto.

PALABRAS CLAVE

Biblioteca pública; Red de Bibliotecas Municipales; desinformación; alfabetización mediática; pensamiento crítico

ABSTRACT

In a globalized world with great access to communication tools, practically anyone can create and distribute information very easily. In recent years, political and social dialogue around disinformation and fake news has been increasing. There is evidence that this misleading, or completely false, information in a hyper-connected digital environment has devastating effects on people's well-being and human rights.

Over time, public libraries, faithful to their essence, as proximity agents guaranteeing access to reliable and authentic information, have regularly incorporated information literacy workshops, and later, addressing the new needs to address the digital divide, they have offered digital literacy workshops. However, the current situation makes it necessary to take measures to offer learning opportunities in media literacy as an important part of the solution.

This communication focuses on an initiative to enhance the knowledge of professionals in the Municipal Library Network (XBM) within the framework of a XBM community led and conducted by a team of communication and information experts that aims to share experiences and test effective ways to reach the general public and, in particular, disadvantaged user groups, potential users who would not normally be motivated by media literacy training, or to avoid the belief of users with excessive confidence in their abilities.

This communication presents the methodology, resources, experiences and learnings from the first two editions of the project for the years 2023-2024.

The communication highlights the evolution of the role of the professional in addressing the new challenges in accessing truthful information and the need to be proactive in verifying information.

The experience has made an important contribution in terms of the generation of resources and shared knowledge among the XBM professionals participating in the project.

KEYWORDS

Public library; Barcelona Province Municipal Libraries Network; disinformation; media literacy; critical thinking.

AUTORS/ES

Andreu Orte del Molino, Cap de la Unitat de Programació i Innovació de la Gerència de Serveis de Biblioteques. Diputació de Barcelona

Sònia Andrés Peiró, Tècnica de la Unitat de Programació i Innovació de la Gerència de Serveis de Biblioteques. Diputació de Barcelona

Montse Álvarez Massó, Responsable de cooperació bibliotecària de la Gerència de Serveis de Biblioteques. Diputació de Barcelona

Samuel Sabio García, Tècnic de la Unitat de Dinamització i Serveis Bibliotecaris de la Gerència de Serveis de Biblioteques. Diputació de Barcelona

INTRODUCCIÓ

1. Context

1.1. La desinformació en l'era digital

Les societats modernes s'han vist profundament transformades per la manera com ens informem, com compartim la informació i com la reproduïm. En els darrers anys, amb l'expansió de les xarxes socials i els serveis de missatgeria, la propagació de la informació és infinitament més àgil i àmplia, podent-hi arribar en qüestió de segons a milions de persones. Ho fa amb menor regulació i control que la, sovint, autoregulació que té la premsa tradicional que pot estar sotmesa a una major responsabilitat davant les persones que consumeixen la informació publicada.

En aquest context, l'anomenat fenomen de la desinformació ha guanyat cada cop més pes en les nostres vides, si bé requereix d'una clarificació sobre què vol dir, quin tipus de desinformació existeix i quina és la importància de l'alfabetització mediàtica i informacional en la societat.

La desinformació, sovint simplificat amb el terme *fake news*, s'ha popularitzat recentment, si bé amb el temps les entitats especialitzades a estudiar aquest fenomen, com ara [First Draft](#), han diferenciat tipologies de desinformació en funció de la voluntat de fer mal (desinformació o informació maliciosa) o bé informació errònia, la qual no té intenció de produir cap mal.

L'alfabetització mediàtica i informativa, entesa com la capacitat de trobar, avaluar críticament, aplicar i interactuar amb la informació en diversos canals de mitjans de comunicació, és un conjunt d'habilitats crucials en el món dens i hiperconnectat actual d'informació. Aquesta competència és clau per garantir un accés significatiu a la informació de diferents fonts de mitjans: un accés que apodera les persones, les ajuda a prendre decisions informades i a fer el millor ús de la informació.

1.2. Per què a les biblioteques públiques?

El paper de les biblioteques en matèria de desinformació i verificació queda recollida pel Manifest de la IFLA-UNESCO 2022 i, amb major concreció per la Declaració de la IFLA sobre les Notícies Falses (2018):

- El Manifest de la IFLA-UNESCO 2022 estableix que la biblioteca pública ha d'oferir serveis amb l'objectiu d'impulsar activitats d'alfabetització i programes per a desenvolupar habilitats de lectura i escriptura, així com competències mediàtiques, informacionals i digitals, per a persones de totes les edats, per tal de bastir una societat informada i democràtica.
- La Declaració de la IFLA sobre les Notícies Falses (2018) "Les biblioteques tenen un compromís institucional i ètic per ajudar als usuaris a accedir a la informació fiable i autèntica. Aquest paper és més important que mai en una època en què les notícies falses són un fenomen en augment". "Els esforços actius de les biblioteques per desenvolupar l'alfabetització informacional i mediàtica també pot ajudar als ciutadans a avaluar de forma crítica la credibilitat i pertinença de les fonts d'informació".

A partir d'aquest marc normatiu, les biblioteques públiques poden ser un actor clau per la resiliència en la comunitat contra la desinformació. Es reforcen aspectes propis de l'existència de les biblioteques:

- Accés lliure i gratuït a Internet i formació per evitar la bretxa digital.
- Espai de relació amb la comunitat
- Lloc segur per a la informació i el coneixement
- Aprenentatge al llarg de la vida
- Actuen com a espais inclusius que garanteixen el dret a la participació cultural
- Lloc d'alfabetització mediàtica i digital
- Espais d'innovació

1.3. Antecedents a la XBM

L'alfabetització mediàtica i informativa és un dels pilars d'actuació de les biblioteques de la XBM. S'han dut a terme una gran quantitat d'iniciatives impulsades individualment per cadascuna de les biblioteques. Es destaquen alguns dels projectes impulsats des de la Gerència de Serveis de Biblioteques amb un abast de xarxa.

Altres veus: vèncer la desinformació

Altres veus és un projecte de la Gerència de Serveis de Biblioteques per a la Xarxa de Biblioteques de la Diputació de Barcelona, un cicle de conferències presencials i entrevistes

virtuals que té com a objectiu tractar temes com les fake news, la desinformació científica, com contrastar informació o la importància de la dieta informativa.

Univers Internet

El projecte Univers Internet és un projecte creat conjuntament pel departament d'Educació del CCCB i la Gerència de Serveis de Biblioteques de la Diputació de Barcelona, que proposa una reflexió crítica i creativa sobre el conjunt de tecnologies vinculades a Internet i la transformació inèdita i accelerada que està provocant en les nostres vides.

Aquest projecte d'alfabetització digital inclou tallers, recursos pedagògics per a la biblioteca pública i un programa de formació per a bibliotecaris.

A partir del treball del grup iniciat l'any 2018, es van construir els materials necessaris perquè aquest recurs es pogués projectar a la resta de biblioteques de la XBM. Des d'aleshores s'han portat a terme diverses edicions i recentment s'ha incorporat la temàtica de la Intel·ligència Artificial en la quarta edició. Han participat més de 60 biblioteques en representació de més de 50 municipis.

Smiles

SMILES és un projecte internacional d'alfabetització mediàtica dirigit a joves que té com a objectiu donar eines per a la lluita contra la desinformació, implementat per l'entitat Platoniq, en el marc del programa europeu Erasmus +. Varen formar part del projecte entitats i biblioteques dels Països Baixos, Espanya i Bèlgica. La metodologia del programa connectava tàndems de professorat de centres educatius amb biblioteques municipals. Han participat sis biblioteques de la XBM.

Desmuntem les Fake news

En el marc de la convocatòria 2022 del projecte europeu The Europe Challenge, la Biblioteca Torras i Bages va liderar un projecte d'alfabetitzar mediàtica, realitzat en una quinzena de biblioteques de les comarques de l'Alt Penedès i el Garraf.

El projecte es va materialitzar amb una oferta formativa dirigida a joves i adults amb un component audiovisual, ja que els participants dels tallers consciencien, a través d'un vídeo resultant, al conjunt de la societat.

2. Què hem fet

2.1. Objectius

Entre línies, llegint la desinformació té com a objectiu principal la lluita contra la desinformació (treballar l'alfabetització mediàtica) i el foment del pensament crític per afavorir societats més democràtiques.

Els objectius generals del projecte són:

- Capacitar als professionals de la XBM en la desinformació i verificació digital, i que pugui desplegar accions adreçades a públics diversos de les pròpies biblioteques per tal de reflexionar i adquirir un major pensament crític envers la desinformació i els efectes devastadors que té actualment aquest fenomen en la societat.
- Fomentar una cultura crítica envers la desinformació al personal de la XBM i que ho pugui transmetre a les persones usuàries de la XBM.
- Disposar de materials divulgatius i atractius per saber combatre la desinformació.
- Promoure la col·laboració entre el personal de les biblioteques per compartir recursos, experiències, dinàmiques i crear xarxa.
- Fomentar el rol de les biblioteques d'accés a la informació fiable i espai segur.
- Sensibilitzar i involucrar la ciutadania en la lluita contra la desinformació.

2.2. Metodologia

El projecte es constitueix l'any 2023 com una comunitat d'aprenentatge en el marc de la comunitatXBM formada per un grup de professionals de la Xarxa de Biblioteques Municipals (XBM) i dinamitzada per l'equip de Learn to check, liderat per Nereida Carrillo, experta en comunicació i informació.

El programa comunitatXBM és un projecte iniciat l'any 2010 de la Gerència de Serveis de Biblioteques per donar un nou impuls al treball en xarxa i a la cooperació entre tots aquells agents compromesos amb el desenvolupament dels serveis bibliotecaris municipals.

ComunitatXBM s'articula a partir de diferents grups de treball de professionals de la XBM¹ que persegueixen una finalitat comuna, la creació i gestió de coneixement dins de la XBM. Fruit del debat, l'intercanvi i el treball cooperatiu es genera nou coneixement, noves eines

---

¹ Entre altres; Laboratoris portàtils de Lectura (2016-2023), deBAT a BAT (2017-2024), Univers Internet (2018-en curs), ficció en joc (2019-en curs), entre altres.

de suport a la gestió i a la presa de decisions i s'impulsen nous projectes i serveis bibliotecaris.

Aquest enfocament, dins de l'àmbit de l'aprenentatge i de la formació, fa referència a la importància de l'aprenentatge pràctic o basat en l'experiència. Es tracta d'un model on els participants adquireixen coneixements i habilitats mitjançant la participació activa en tasques concretes.

És en aquest context que s'inscriu el projecte Entre Línies, un pas més en la promoció d'una cultura corporativa dins de la XBM, que busca potenciar el valor del treball en xarxa i l'aprenentatge compartit com a eixos centrals de la seva filosofia i acció. Concretament, la materialització dels principis d'acció de la comunitatXBM en el projecte Entre Línies ha tingut els següents eixos:

- La formació de formadors. El projecte capacita inicialment els professionals de la biblioteca per a la realització d'activitats a les biblioteques participants.
- Col·laboració dels participants en la creació de coneixements compartits i l'aprenentatge mutu, on cadascú aporta les seves experiències i habilitats al col·lectiu. La creació de materials en el marc de la comunitatXBM de forma col·laborativa entre formadors i professionals recollint els materials que conformen les sessions de capacitació, així com continguts de les accions desenvolupades per les biblioteques participants.
- La formació en cascada. Els professionals capacitats transmeten el coneixement adquirit als altres companys de la biblioteca i a públics diversos per a que puguin ampliar el coneixement col·lectiu.
- Aprendre jugant. La dinamització dels tallers s'executa mitjançant metodologies de gamificació per adaptar-se als diferents públics.

2.3. A qui es dirigeix

El projecte es dirigeix a tots els professionals de la XBM que vulguin desplegar accions adreçades als públics diversos de les pròpies biblioteques per tal de reflexionar i adquirir un major pensament crític envers la desinformació i els efectes devastadors que té actualment aquest fenomen en la societat.

En les dues edicions que s'han dut a terme (2023 i 2024) s'han capacitat 41 professionals de biblioteques que pertanyen a 41 biblioteques de 30 municipis.

La selecció dels participants s'ha dut a terme a partir de l'anàlisi de les sol·licituds rebudes, valorant especialment la capacitat dels projectes per fomentar la creativitat, la innovació i, la coherència amb programació municipal. Es ressalta la importància del treball col·laboratiu amb les entitats locals. D'altra banda, es té en compte la diversitat i equitat geogràfica de les biblioteques seleccionades.

El treball en comunitat de codisseny de materials ha permès realitzar més de 60 activitats dirigides en l'edició 2023 amb l'assistència superior a les 700 persones.

2.4. Continuïtat

El projecte té previst ampliar-se i evolucionar adaptant-se a diversos reptes i necessitats dels participants.

Entre les mesures de continuïtat previstes s'apunten:

- Ampliar el projecte al conjunt de professionals de la XBM que aborden les temàtiques d'aprenentatge al llarg de la vida.
- Connectar el projecte amb altres iniciatives i serveis d'interès en la desinformació, com ara salut, joventut o educació.
- Incorporar els participants en experiències europees de característiques similars, per tal d'intercanviar experiències i recursos.
- Ampliar la capacitació als participants de les primeres edicions mitjançant píndoles temàtiques específiques.
- Aprofundir en els reptes que genera la IA per la desinformació.

3. Documentació generada

Aquest projecte de la XBM es desenvolupa en col·laboració amb *Learn to check*, un equip que dissenya i ofereix eines sobre la matèria en diversos formats, tant escrits com audiovisuals.

El projecte ha generat la següent documentació:

- Repositori de recursos i formatius presentats a les sessions de capacitació a la intranet corporativa, IntraBib.
- Escape room Entre línies cocreat entre els professionals de les biblioteques participants del projecte.

- Guia de casos en desinformació i verificació digital i les activitats inspiradores desenvolupades per les biblioteques participants.
- Pòdcast comunitatXBM, publicat en obert al portal corporatiu i als repositoris de pòdcast més populars actualment. (https://www.ivoox.com/entre-linies-llegint-desinformacio-comunitatxbm-podcast-audios-mp3_rf_125935391_1.html)

4. Conclusions i aprenentatges

Amb aquest projecte es pretén que les biblioteques esdevinguin un actor clau per a la resiliència de la comunitat davant la desinformació.

Al llarg del procés, s'han obtingut diversos aprenentatges que reforcen la seva funció com a agents actius en la promoció d'una ciutadania informada i crítica, alhora que posen de manifest algunes limitacions i reptes.

A continuació, analitzem i agrupem aquests aprenentatges en dues categories principals:

4.1. Aprenentatge dels professionals de les biblioteques.

- En primer lloc, s'ha constatat la capacitat de les biblioteques per adaptar-se a noves demandes socials, assumint un paper proactiu en la lluita contra la desinformació mitjançant activitats educatives i de sensibilització.
- No ho podem fer sols. El projecte posa en valor la necessitat de connectar bibliotecaris i periodistes. Aquests són fonamentals per la seva expertesa en la selecció i validació d'informació fiable.
- Desinformació és un camp complex i dinàmic (intel·ligència artificial) i necessitem col·laborar amb experts que ens ajudin a l'actualització
- En aquest sentit el rol dels bibliotecaris és complementari al dels periodistes. El Manifest de la biblioteca pública de la IFLA-UNESCO posa el focus en el rol prescriptor i en l'impuls d'activitats d'alfabetització i programes per a desenvolupar competències mediàtiques, informacionals i digitals, per a persones de totes les edats, per tal de bastir una societat informada i democràtica.
- Impacta en l'essència de les biblioteques i reforça una de les seves funcions relativa a l'accés a la informació fiable i creació de coneixement. Es consolida com a espai obert de democratització de la societat.
- Es potencia el valor social de la biblioteca, en la seva contribució a la comunitat. Les activitats realitzades a les biblioteques demostren la connexió amb entitats i centres educatius de l'entorn.

- Tot i els avenços, la desinformació no està plenament reconeguda encara com a tasca prioritària per a tots els professionals. Es detecta una necessitat de formació addicional en aquest àmbit.
- Treballar en clau transversal en el municipi per potenciar el seu rol.

4.2. Aprenentatges de la ciutadania

- La societat és cada cop més complexa, més diversa, més oberta i, alhora més vulnerable envers a la desinformació. Cal ser conscients que desenvolupar una mirada crítica envers a la informació i potenciar el pensament crític requereix de paciència i perseverança.
- Volem transmetre consciència i compromís a una ciutadania que desconfia.
- Tothom és vulnerable, no només els joves sinó també els grups d'adults i gent gran. El projecte posa en evidència com impacta la desinformació en les nostres vides individuals i col·lectives. Així mateix, ens consciència de l'impacte de la tecnologia en la difusió de la informació.
- Ja que la desinformació aporta desigualtats entre les persones. No es reconeix la mentida com a tal.
- Temps complexos i consciència de les amenaces a la democràcia.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Carrillo, Nereida ; Montt, Alberto. *Fake Over*. Barcelona: Flamboyant, 2022.

Digital Future Society i Learn to Check. *Guía para la alfabetización mediática en verificación digital*, 2024. [Guía per a l'alfabetització mediàtica en verificació digital - Learntocheck](#) [Consulta:9/09/2024]

Entre línies, llegint la desinformació. Diputació de Barcelona, 2024. (comunitatXBM Pòdcast) https://www.ivoox.com/entre-linies-llegint-desinformacio-comunitatxbm-podcast-audios-mp3_rf_125935391_1.html [Consulta:9/09/2024]

Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris i de Biblioteques. *Manifest de Biblioteca Pública de l'IFLA-UNESCO 2022*. [Barcelona]: Col·legi Oficial de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya, 2022. [Manifest IFLA 2022 catala.pdf \(cobdc.org\)](#) [Consulta: 09/09/2024].

Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris i de Biblioteques. *Declaración de la IFLA sobre las Noticias Falsas*. 2018. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/faife/statements/ifla-statement-on-fake-news-es.pdf> [Consulta:9/09/2024]

Federació Internacional d'Associacions de Bibliotecaris i de Biblioteques. *Com detectar una notícia falsa*. 2018. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/faife/images/how_to_spot_fake_news_catala.pdf

Learn to check. <https://learntocheck.org/ca/> [Consulta:9/09/2024]

Periodismo, "noticias falsas" & desinformación: manual de educación y capacitación en periodismo. UNESCO, 2020. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373349> [Consulta:9/09/2024]